

AFFEKT, FØLELSER OG RUM – HISTORIEFAGLIGE PERSPEKTIVER

■ KAREN VALLGÅRDA

Fortidige menneskers følelsesliv har i de sidste årtier fået så meget opmærksomhed fra historikere, at man taler om en "følelsvending" inden for historieforskningen. Snarere end én skoledannelse er følelshistorien karakteriseret ved foreninger i mange forskellige retninger. En del forskere har søgt at spore enkelte følelser over tid ved at granske, hvordan sindsstemninger som jalousi, kærlighed, melankoli, munterhed og sorg har udviklet sig og ændret status gennem forskellige historiske perioder. Andre har forsøgt at integrere følelsvinklen i undersøgelser af hverdagsliv, sociale relationer, politik eller af specifikke fænomener og begivenheder. I de seneste år har forskningsfeltet, som tidligere hovedsagelig beskæftigede sig med Australien, Europa og Nordamerika, desuden undergået en grad af globalisering, idet historikere med speciale i geografiske områder i Afrika, Asien, Latinamerika og Mellemøsten er begyndt at interessere sig for følelser, samtidig med at andre følelshistorikere har vendt blikket mod transnationale forbindelser og globale tendenser. I takt med det voksende antal udgivelser har historikere foreslået utallige teoretiske modeller og begreber som "*emotives*", "*emotional communities*", "*emotional regimes*", "*emotionology*", "*emotional practices*", "*emotional styles*", "*emotional formations*", "*emotional frontiers*", osv. med henblik på at gøre undersøgelserne mere systematiske og metodisk gangbare. Mange historikere synes dog at vælge relativt eklektiske analysestrategier.¹

Parallelt med udviklingen inden for historiefaget har medie- og kulturstudier, litteraturstudier, sociologi, kønsstudier og postkoloniale studier set en "affektiv vending." Inden for disse felter afdækker forskere i stigende grad måderne, hvor-

1 For introduktioner til feltet, se fx Ute Frevert: "Was haben Gefühle in der Geschichte zu suchen?", *Geschichte und Gesellschaft* 35, 2009, s. 183-208; Ute Frevert: *Emotions in History - Lost and Found*, Budapest, London: Central European University Press 2011; Jan Plamper: "The History of Emotions: An Interview with William Reddy, Barbara Rosenwein, and Peter Stearns", *History and Theory* 49 (2), 2010, s. 237-265. Jan Plamper: *The History of Emotions. An Introduction*, Oxford University Press 2012. Karen Vallgård: "Følelshistorie - teoretiske brudflader og udfordringer", *Kulturstudier*, 2013, s. 88-114; Rob Boddice: "The Affective Turn. Historicising the Emotions", i Christian Tileagă og Jovan Byford: *Psychology and History: Interdisciplinary explorations*, Cambridge University Press 2014, s.147-165. For nyere globale/transnationale perspektiver, se fx William Reddy: *The Making of Romantic Love. Longing and Sexuality in Europe, South Asia, and Japan, 900-1200 CE*, Chicago: University of Chicago Press 2012; *Christian Mission and Emotions. Historical Perspectives*, Houndmills: Palgrave Macmillan 2015 (under udgivelse).

på affekt spiller ind i nutidens sociale relationer, politisk strategi og kommunikation, familieliv, forbrugsmønstre, offentlig kultur, m.m.²

Der har imidlertid været forbløffende lidt krydsbefrugtning mellem disse to vendinger. Historikere har indtil for nyligt primært orienteret sig i anden historiefaglig forskning, foruden ind imellem i neuropsykologien og samfundsvidenskaberne. Omvendt lader kun få kulturforskere til at have fundet inspiration i historieforskningen.

En af årsagerne til, at disse tilsyneladende beslægtede vendinger har udviklet sig relativt uafhængigt af hinanden, er formentlig, at forskere inden for dem generelt opererer med forskellige grundforståelser af undersøgelsesobjektets ontologiske status og erkendelsesmæssige tilgængelighed. Mens det bærende begreb inden for historieforskningen har været "emotions" eller "feelings" (herefter "følelser"), har de fleste kulturforskere anvendt udtrykket "affekt." Selvom nogle forskere bruger begreberne "affekt" og "følelser" synonymt, forstår flertallet disse to som fundamentalt forskellige fænomener. Lidt forenklet kan man sige, at "følelser" oftest refererer til sindsstemninger eller kropslige tilstande hos individet, som i princippet kan artikuleres, eller som allerede er blevet italesat. "Affekt" henviser derimod i mange teoretiseringer til en førsproglig, ikke-struktureret kvalitet, som opstår mellem mennesker, såvel som mellem mennesker og deres omgivelser, og som ikke kan lokaliseres hos ét bestemt individ, men som præger både enkeltpersoner og kollektive situationer. Som det vil fremgå i denne review-artikel, er skellet dog ikke altid helt så klart.³

Her vil jeg sætte fokus på et af de nyere områder inden for følelshistorien, hvor man kan se en tilnærmelse til affektforskningen, nemlig historiske afsøgninger af relationen mellem følelser/affekt og rum. Som Mikkel Thelle for nylig har pointeret her i tidsskriftet, har man inden for socialvidenskaben og forskellige humanistiske videnskaber set stigende analytisk fokus på rum og rumlighed, og det er sandsynligt, at en tilsvarende udvikling vil præge historiefaget i de kommende år.⁴ Meget tyder på, at særligt følelshistorikere vil hente inspiration i den nyere forskning i rum og rumlighed og fortrinsvis i den forskning, der knytter affekt til rum.⁵ I det følgende vil jeg med udgangspunkt i tre forskellige artik-

2 Se fx Patricia T Clough og Jean Halley (red.): *The Affective Turn: Theorizing the Social*, Durham: Duke University Press, 2007. Maja Bissenbakker Frederiksen: "Styr dine følelser! En affektiv vending", *Varia* 9, 2012, s. 4-18.

3 Det bør understreges, at der er markante forskelle mellem forskellige historikers teoretisering af følelser, ligesom der er væsentlige forskelle mellem affektteoretikere, hvis inspiration kommer fra teoretikere som Maurice Merleau-Ponty, Gilles Deleuze og Brian Massumi og de, hvis arv snarere er at finde hos Silvan Tomkins og Sara Ahmed. Se Vallgård: "Følelshistorie" og Frederiksen: "Styr dine følelser!" for uddybninger af disse forskellige tilgange.

4 Mikkel Thelle: "Et rumligt fix for historievidenskaben", *TEMP* 9, 2014, s. 187-200.

5 Foruden de artikler, der diskuteres i det følgende henvises til Benno Gammerl: "Emotional styles – concepts and challenges", *Rethinking History* 16 (2), 2012, s. 161-175, samt de øvrige

ler diskutere nogle af de fordele, men også udfordringer og potentielle problemer, en sådan tilnærmelse indebærer. I den sammenhæng vil jeg ikke lancere en bestemt forståelse af hverken følelser, affekt eller rum, men derimod diskutere de forskellige forfatters bud på disse begreber for til sidst at foreslå, hvordan man kan tænke dem sammen.

Som afsæt for diskussionen bruger jeg artiklen "Affekt og rum" af litteraten Frederik Tygstrup.⁶ Tygstrup præsenterer væsentlige pointer om relationen mellem affekt og rum, der kan være nyttige for historikere at tænke med. Samtidig er der problematikker, som artiklen lader uløste, men som man nødvendigvis må forholde sig til i historiske studier af følelser og rumlighed. I et forsøg på at gå videre med disse, diskuterer jeg to nyere følelshistoriske artikler med fokus på rum, nemlig Camilla Schjernings "Følelsesgeografier og fællesskaber i København 1771-1880"⁷ og Margrit Pernaus "Space and Emotion: Building to Feel".⁸ Artiklerne demonstrerer forskellige tilgange til affekt, følelser og rum og giver til sammen brugbare bud på, hvordan vi kan nærme os historiske analyser af dette neksus.

I

Som andre affektteoretikere søger Frederik Tygstrup at historisere og gøre op med den romantiske forestilling om følelser som noget, den enkelte *har*, og som bevæger sig indefra og ud, og fokuserer i stedet på affekt som noget, man *er i*. I forlængelse af blandt andre Raymond Williams og Brian Massumi begrebsliggør Tygstrup affekt som processuel, relationel, situationel og kropslig. Affekt er den spirende, endnu-ikke-artikulerede, uhåndgribelige kvalitet mellem sans og følelse, "der svæver uskelneligt men også umisforståeligt over og omkring enhver forekomst af menneskelig handling og interaktion."⁹

I modsætning til fx Raymond Williams, som er interesseret i det, han kalder følelsesstrukturer, som det første led i strukturel social forandring,¹⁰ undersøger

artikler i samme nummer af tidsskriftet og Susan Broomhall (red.): *Spaces for Feeling. Emotions and Sociabilities in Britain 1650-1850*, London: Routledge 2015. Se også Mikkel Thelles diskussion af de forskellige bidrag en workshop om følelser og rum i historiske perspektiver, der blev afholdt i København i 2013: "Feeling Motion: Revisiting Mobility through Affect and Emotion", *Mobility in History* 6, 2015, s. 63-69. Mange af disse papers er nu under udgivelse.

6 Frederik Tygstrup: "Affekt og rum", *Kultur og klasse* 41 (116), 2013, s. 17-32. Se også den oprindelige engelske version: Frederik Tygstrup, "Affective Spaces", i Daniela Augostinho, Elisa Antz og Cátia Ferreira (red.): *Panic and Mourning. The Cultural Work of Trauma*, De Gruyter 2012, s. 195-210.

7 Udkommer i næste nummer af *Temp*. Artiklen er baseret på ph.d.-afhandlingen *Følelsernes Fællesskaber: Moralske følelser og sociale relationer i København, 1771-1800*, København: Københavns Universitet, 2013.

8 *History Compass* 12 (7), 2014.

9 Tygstrup: "Affekt og rum", s. 23.

10 Raymond Williams: *Marxism and Literature*, Oxford University Press 1977, s. 133.

Tygstrup affektens rumlige forankring. Som han meget præcist observerer, indebærer forståelsen af affekt som noget, man *er i*, at det har rumlige kvaliteter. På den baggrund introducerer han begrebet "affektivt rum" inspireret af David Harveys "relationelt rum", der betegner det, der hverken er udelukkende objektivt (fx metrisk målbart) eller decideret subjektivt (individuel erfaret/erkendt), men derimod er en "art rest-kategori", der dækker over et rums materielle, symbolske, og oplevelsesmæssige bestanddele såvel som disses indbyrdes relation.¹¹ Ifølge Tygstrup kan vi med begrebet affektivt rum se "den menneskelige erfarings levede relationelle rumlighed i en særlig optik, der fokuserer på de affekter, der produceres i denne relationelle økonomi."¹²

Tygstrups refleksioner over affekt er en vigtig påmindelse også til historikere om de fremspirende elementer i tilværelsen, der endnu ikke er lagt i faste rammer eller indfanget af sproglige begreber. Et af historiefagets adelsmærker er den gennemgående sporing af forandring (såvel som kontinuitet) over tid. Hvis affekt er gryende forandring, må det derfor være afgørende for historikere at forsøge at identificere affekt eller i det mindste anerkende dens eksistens. For følelshistorikere er det ligeledes en vigtig indsigt, at vi ikke (kun) bør stræbe efter at afdække følelser hos den enkelte historiske aktør, eksempelvis gennem analyse af egodokumenter, eller på samfundsmæssigt plan gennem fx etikettelitteratur eller offentlig debat, sådan som mange følelshistorikere hidtil har gjort,¹³ men også udforske de skiftende stemninger og affektive kontekster, der omgiver individer og kollektiver i specifikke rum. Mere konkret kan begrebet affektivt rum anspore til historiske studier, der tilsigter en rekonstruktion af affektive dimensioner af de rum, mennesker har bevæget sig i og er blevet bevæget i. Det vender jeg tilbage til nedenfor.

Til begrebet affektivt rum knytter sig imidlertid også både metodiske og teoretiske problemer, hvis man vil anvende det i historisk forskning. Idet vi definerer det affektive som momentært og endnu-ikke-artikuleret, bliver det særdeles vanskeligt at undersøge historisk: Vi kan forsøge at tilnærme os kvaliteten af et særligt affektivt rum, men uden kilder, der verbaliserer affekten, hvordan kan vi da vide, at det, vi identificerer, ikke alene er et produkt af vores forestillingsevne, men faktisk var virksomt i det historiske øjeblik? Hvis vi omvendt bruger kilder, der retrospektivt sætter ord på affekten, er denne allerede inddæmmet og trans-

11 Tygstrup: "Affekt og rum", s. 26.

12 Tygstrup: "Affekt og rum", s. 27.

13 Se fx Peter N. Stearns og Carol Z. Stearns: "Emotionology: Clarifying the History of Emotions and Emotional Standards", *The American Historical Review* 90 (4), 1985, s. 813-36; Peter N. Stearns og Timothy Haggerty: "The Role of Fear: Transitions in American Emotional Standards for Children, 1850-1950", *American Historical Review* 96, 1991, s. 63-94; Francesca M. Cancian og Steven L. Gordon: "Changing Emotion Norms in Marriage: Love and Anger in U.S. Women's Magazines Since 1900", *Gender & Society* 2 (3), 1988, s. 308-42.

formeret gennem den historiske aktørs fortolkning og repræsentation og kan således ikke længere kaldes affekt.¹⁴

Et andet element, som Tygstrups teoretisering lader udfoldet, men som de fleste følelseshistorikere vil finde det nødvendigt at undersøge, er de sociale og historiske aspekter af relationen mellem affekt og rumlighed. Nok nævner Tygstrup vigtigheden af den enkeltes "evne til at lade sig afficere", men det erstattes hurtigt af undersøgelser af den kollektive affekt som et udifferentieret fænomen, eksempelvis når han skriver, at førsteperson-perspektivet er uegnet, "al den stund affekten så tydeligvis er knyttet til hele den kollektive situation."¹⁵ Med betoningen af det kollektive rettes den analytiske opmærksomhed imidlertid bort fra, hvordan den enkelte krop over tid er blevet socialt disponeret for en bestemt reaktion på det affektive rum.

Dette gør sig især gældende i analyserne af litterære og visuelle værker, som i refleksionerne over Don DeLillos beskrivelser af New York efter 11. september i romanen *Falling Man* fra 2007. Her argumenterer Tygstrup for, at storbyen fremtræder som et særligt affektivt rum, der skaber en slags midlertidig erkendelsesmæssig invalidering hos de, der indgår i (og dermed er med til at skabe) rummet. I sin læsning af DeLillos beskrivelse af hovedpersonens (den hvide, veluddannede mands) famlende sansning af det brudte bylandskab betegner Tygstrup den portrætterede situation som "en *kollektiv* tilstand af affekt, af at miste balancen, af pludselig ikke at være i stand til at læse og forstå det, som befinder sig næved."¹⁶ Analysen rummer således en næsten umærkelig glidning fra den enkeltes affektive erfaring til noget kollektivt. I hvilken grad oplevelsen af New York som et affektivt rum efter angrebet på 11. september afhang af, om man var muslim eller kristen, kineser eller amerikaner, om ens elskede var i World Trade Center, da angrebene skete, om man så sit økonomiske livsgrundlag jævnet sammen med tårnene, osv. – elementer, som uvægerligt vil "stemme" den enkelte – udelades fra betragtningerne.

En postromantisk følelsesforståelse bør dog ikke stå i vejen for vedholdende kritiske undersøgelser af de sociale skillelinjer, eller de muligheder, aspirationer og bekymringer, som til enhver tid vil spalte den kollektive affekt i et givent rum (og som affekten kan forstærke). Som Sara Ahmed skriver: "We may walk into a

14 Selv for forskere, der arbejder med nutidige eller litterære problemstillinger, kan dette være udfordrende, men så meget desto mere for historikere, der søger at spore affekt længere tilbage i tid. For en fremragende analyse af et nutidigt rum, der i visse henseender kan betegnes som affektivt, se Birgitte Schepelern Johansen og Katrine Schepelern Johansen: "At tæmme nydelsen - en analyse af den rumlige indretning af en dansk heroinklinik", *Tidskrift for forskning i sygdom og samfund*, 10 (18), 2013, s. 113-134. Her kortlægger Johansen og Johansen de forskellige indretningsmæssige, metrisk målbare og sanselige dimensioner af en heroinklinik, men undersøger samtidig, hvordan de forskellige grupper af bruger agerer inden for de givne rammer.

15 Tygstrup: "Affekt og rum", s. 20.

16 Tygstrup: "Affekt og rum", s. 29, min kursiv

room and 'feel the atmosphere,' but what we may feel depends on the angle of our arrival. Or we might say that the atmosphere is already angled; it is always felt from a specific point."¹⁷ Affektive rum bør kort sagt ikke tænkes som fuldstændigt harmoniserede, men derimod som altid allerede differentierede.

II

I sin diskussion af "følelsesgeografier" i slutningen af 1800-tallets København demonstrerer Camilla Schjerning en måde, hvorpå den sociale dimension meningsfuldt kan integreres i historiske analyser af relationen mellem følelser og rumlighed. Med huset/hjemmet som case, undersøger hun dels, hvordan den stedlige kontekst rammesatte socialt acceptable følelsespraksisser,¹⁸ dels hvordan kulturelle forestillinger, kropslige og verbale praksisser og ikke mindst det juridiske begreb "Husfred" medvirkede til at konstituere huset/hjemmet som et særegent følelsesrum.

Selvom hverken Tygstrup eller Schjerning abonnerer på en romantisk forståelse af følelser som en indre sjælelig egenskab, der kan blive udtrykt mere eller mindre sandfærdigt, er der afgørende forskelle på deres forståelse af hhv. affekt og følelser.¹⁹ Mens Tygstrup teoretiserer affekt som et atmosfærisk fænomen, der kendetegner et konkret relationelt rum, forstår Schjerning følelser som en form for kropslig praksis, der både strukturerer og struktureres af forskellige steder eller "geografier". Mens Tygstrups fokus ligger på den kollektive kvalitet, der *afficerer* eller bevæger den enkelte, ligger Schjernings på den enkeltes *handling*.

Dog forefindes der også i Schjernings forståelse en accentuering af det relationelle, idet hun betoner følelser som noget, der sker *mellem* mennesker såvel som mellem mennesker og rum. Hun fremhæver med inspiration i Joyce Davidson og Christine Milligans begreb "følelsesgeografier"²⁰ vigtigheden af at analysere, "hvordan følelser opstår i interaktioner mellem mennesker og rum, og på den måde er med til at skabe en stedslig oplevelse".²¹ Kilderne er retsmateriale,

17 Sara Ahmed: *The Promise of Happiness*, Durham: Duke University Press 2010, s. 41. Ahmed hævder endog, at affekt (og følelser) bevirker netop disse forskelle, idet affektive erkendelser skaber og tydeliggør individuelle såvel som sociale overflader, knytter nogle subjekter til andre og udelukker "andre andre". Sara Ahmed: "Collective Feelings: Or, the Impressions Left by Others", *Theory, Culture & Society* 21 (2), 2004, s. 25-42. Se i øvrigt Claire Hemmings: "Invoking Affect", *Cultural Studies* 19, 2005, s. 548-567.

18 Begrebet er lånt fra Monique Scheer: "Are Emotions a Kind of Practice (and is That What Makes Them Have a History)? A Bourdieuan Approach to Understanding Emotion", *History and Theory* 51, 2012, s. 193-220.

19 Mens nogle teoretikere, som fx Tygstrup, skelner klart mellem affekt (som det førbevidste og endnu ikke artikulerede/det, man *er i*) og følelser (som det bevidstgjorte, artikulerede/det, man *har*), bruger andre teoretikerne – herunder de fleste historikere – begreberne synonymt eller i flæng.

20 Joyce Davidson og Christine Milligan: "Embodying Emotion Sensing Space: Introducing Emotional Geographies", *Social & Cultural Geography* 5 (4), 2004, 523-532.

21 Schjerning (næste nummer af *Temp*)

primært fra Hof- og Stadsretten, fra sager om (påståede) krænkelser, der hyppigt knytter sig til specifikke fysiske, men altså socialt konstituerede, rum. Materialet giver Schjerning en enestående mulighed for at afdække ofte divergerende forestillinger om korrekt følelsesmæssig adfærd i disse forskellige rum, her særligt i hjemmet.

I sin analyse undersøger Schjerning endvidere, hvordan forskellige følelsespraksisser i hjemmet afspejlede og var med til at understøtte sociale hierarkier. Hun beskriver konflikterne om, hvem der i dette rum berettiget kunne uddele en ørefigen, hvem der måtte vise "koldsindighed", hvem der burde forholde sig stoisk, samt hvem der forventedes at vise omsorg og søskendekærlighed. En yderligere dimension findes i hendes diskussion af, hvordan mødet mellem forskellige følelseskulturer – fx blandt hhv. medlemmer og ikke-medlemmer af militæret – resulterede i konfrontationer over, hvad der var moralsk passende følelsesmæssig adfærd. I lighed med Sara Ahmed, afdækker Schjerning således det sociale (og kulturelle) element både som enkeltes sociale kropslige *habituering* og som aktørernes positionaliteter i rum, der på en gang er konkrete og forestillede.

Mens både ligheder og uligheder kan spores i Tygstrup og Schjernings forståelse af hhv. affekt og følelser, er det forskellene, der træder frem, når man ser på forfatternes metodiske anbefalinger og tilgange. Tygstrups advokerer en kortlægning af de menneskelige, materielle og de immaterielle komponenter, der tilsammen tegner et rum, for at man derved kan tilnærme sig dets affektive drag. Schjernings forståelse af rum som en forestillet geografi er derimod mindre orienteret mod de rent fysiske og metrisk-målbare elementer,²² endsige den atmosfæriske affektive kvalitet. Med udgangspunkt i retssagerne undersøger hun, hvad folk gjorde og sagde i og om forskellige rum. Schjernings erkendeinteresse går således ikke i første omgang på den uhåndgribelige rumlige affektivitet, som Tygstrup peger på.

III

Margrit Pernaus artikel om rumlighed og følelser i den gamle bydel i Delhi fra det 17. til det 19. århundrede er en af de endnu relativt få historiefaglige tilnærmelser til affektforskningen. Selvom hun bruger begrebet "*emotions*", tænker hun (et stykke hen ad vejen) disse følelser som en art før-sproglig og ikke-bevidst bevægelse af krop. I lighed med Tygstrup lægger Pernau vægt på at undersøge, hvordan konkrete fysiske omgivelser såvel som de kulturelle forestillinger om disse steder påvirker historiske aktørers affektivitet.

Denne ambition omsætter Pernau til en opfordring til metodisk nytænkning: På den ene side skal historikere fortsætte med at bruge skriftlige kilder, som kan

22 Andetsteds argumenterer Schjerning for nødvendigheden af at undersøge de sanselige påvirkninger i eksempelvis byrum: <http://blog.byhistorie.dk/skyllemiddel-og-skidenhed-sanserne-og-byen/> (24.2.2015)

give os indblik i, hvilke fortolkninger og fortællinger, mennesker knyttede til konkrete rum. På den anden side må vi søge til geografien, kunsthistorien og forskningen i visuelle medier for at lære at tolke visuelle arkiver, såsom kort, plan- tegninger, malerier, fotografier og film.²³ En sådan kombination af kildetyper og metodiske greb kan muliggøre en rekonstruktion af både materielle og immaterielle komponenter af et givent rum, lidt i stil med det Tygstrup anbefaler i sin artikel, om end man næppe undslipper risikoen for projektion af egne forestillinger ind i analysen.

Til forskel fra Tygstrup betoner Pernau samtidig *temporalitet* og social positionalitet. Dels forandres rums affektive dimensioner gradvist eller pludseligt, idet deres fysiske egenskaber ændres eller menneskers erfaringer i dem og fortællinger om dem skifter. Dels indlejres der i menneskers kroppe forskellige affektive dispositioner over tid: "a body's ability to be affected in a specific way by a specific space could ... be seen as the result of a long-drawn process of the creation of emotion knowledge through experience and learning."²⁴ Denne historiske indlejningsproces er altid socialt betinget.

I sin (indledende) analyse af Delhis gamle bydel inddrager Pernau digte og andre skriftlige kilder, kort, information om arkitektur og byplaner, miniaturebilleder, malerier og fotografier. Hun diskuterer, hvordan indbyggerne designede materielle strukturer for at opnå bestemte affektive oplevelser, hvem, der måtte bevæge sig hvor, samt hvilke former for narrativer og social praksis, der knyttede sig til forskellige rum. Som eksempel på den sociopolitiske differentiering af konkrete fysiske områder fremhæver hun bl.a. koloniherrernes og indernes forskellige forhold til Delhis mange smalle labyrintlignende gader i anden halvdel af det 19. århundrede: "While the British saw it as a space of resistance to colonial penetration and hence of danger and fear, most dramatically during the re-conquest of the city after the revolt of 1857, for the inhabitants, the same architectural arrangement created feelings of security and trust."²⁵ På samme måde argumenterer Pernau for, at faktorer som økonomisk, religiøs og kstemæssig status, køn og alder såvel som den individuelle emotionelle viden til enhver tid vil påvirke oplevelsen af et givent rum.

IV

De tre artikler demonstrerer med udgangspunkt i meget forskellige cases på hver sin måde potentialet i at undersøge menneskers affektive eller emotionelle relationer til rum. Samtidig viser de, at følelser, affekt og rum kan tænkes meget forskelligt. Uanset om man tænker rum som et konkret, fysisk eller forestillet sted, der kan give anledning til forskellige følelser, eller om vi tænker det som sekun-

23 Margrit Pernau: "Space and Emotion", s. 542.

24 Pernau: "Space and Emotion", 542.

25 Pernau: "Space and Emotion", 545.

dært i forhold til affekt (altså delvis fremmanet af en særlig affektiv kvalitet), fremstår krydset mellem affekt/følelser og rum som frugtbart felt for fremtidig historisk forskning.

Som det gælder så mange andre historiske undersøgelsesfelter vil gransknin-ger af rums affektive kvaliteter nødvendigvis forblive tilnærmelsesvis og ufuld-stændige, men det bør ikke afholde os fra at foretage dem. Rent metodisk indebæ-rer sådanne studier inddragelse af flere forskellige kildetyper og analytiske greb, der stiler mod en rekonstruktion af fysiske og ikke-håndgribelige rumlige ele-menter, og måderne hvorpå disse interagerer. Samtidig er det afgørende at holde sig for øje, hvordan sociale hierarkier og den historiske formning af enkelte krop-pe kløver ethvert affektivt rum.

I stedet for at fokusere enten på affekt som noget før-sprogligt "derude" eller på følelser som noget individuelt erfaret eller erkendt, kan vi studere relationen mellem disse to fænomener, såvel som deres rumlige dimensioner. Idet vi aner-kender, at vi ikke har direkte adgang til den rumlige affekt som noget før-sprog-ligt, og derfor altid må konkludere med forsigtighed, kan vi forsøge ved hjælp af mange forskellige typer kilder at nærme os en forståelse af, hvordan historiske aktører har reageret på og forsøgt at erkende de affektive dimensioner af rum. Vi kan med andre ord rette opmærksomheden på den kontinuerlige vekselvirkning mellem det affektive, endnu ikke-symboliserede og uartikulerede og de mangear-tede socialt og kulturelt betingede menneskelige forsøg på at betydningsfastlæg-ge, forstå og klassificere deres erfaringer med de i samtiden gældende og gang-bare følelseskategorier og -begreber.²⁶ Sådanne erkendelsesprocesser finder sted som en indre, fortløbende selv-dialog såvel som gennem konfrontationer med diskurser, kulturelle repræsentationer og social interaktion med andre. De giver undertiden anledning til sproglige innovationer og nye kropslige handlinger. Her er altså tale om ikke at identificere følelser eller den følelsesmæssige relation til forskellige relationelle rum som færdige, men derimod som vedvarende historiske processer.

KAREN VALLGÅRDA

ADJUNKT

SAXO-INSTITUTTET

KØBENHAVNS UNIVERSITET

EMAIL: KARENVA@HUM.AU.DK

26 Det er en sådan proces, William Reddy har forsøgt at indfange med begrebet "emotiver", hvor emotivet er et forsøg på at erkende følelsesoplevelse, som så igen bliver påvirket af den sproglige intervention. William Reddy: "Against Constructionism", *Cultural Anthropology* 38, 1997, s. 327-341; William Reddy: *The Navigation of Feeling*, Cambridge: Cambridge Uni-versity Press 2001.